

Teoretické a metodologické východiská rozvoja sociálnej ekonomiky

Gabriela KORIMOVÁ*

Theoretical and Methodological Approaches of Social Economy Development

Abstract

Global and integration processes as well as social trends of modern democracy of the last century (and also the current one) caused that Europe has been going through crucial changes in both economy and social sphere. This process combines old problems with new ones. The biggest and the most permanent problem of socio-economy is unemployment, which determines the growth of poverty and then unacceptable rise of social exclusion of population. The aim of this paper is to define basic issues of development in the field of social economy as a perspective interdisciplinary scientific field. Social economy gives us alternative models and practical solutions of proposed issues. For the first time we tried to define fundamental features of social economy – its aims, subject, principles and scientific methods and we suggest its future development.

Keywords: *methodology, social economics, social enterprising, social enterprise*

JEL Classification: A19, B49

Úvod

Globálne a integračné procesy, ako aj spoločenské trendy modernej demokracie minulého a súčasného storočia spôsobili, že Európa popri politických procesoch prechádza zásadnými zmenami v ekonomike a v sociálnej sfére, pričom sa kumulujú staré pretrvávajúce problémy s novými. Najväčším a permanentným sociálno-ekonomickým problémom je nezamestnanosť, ktorá determinuje rast chudoby a následne aj neakceptovateľný rast sociálnej exklúzie značnej časti

* Gabriela KORIMOVÁ, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, Katedra ekonómie a humanitných vied, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica; e-mail: gabriela.korimova@umb.sk

populácie. Chudoba sa vníma v širšom zmysle, keď nepredstavuje len nedostatok finančných prostriedkov, ale zahŕňa aj bezmocnosť, neexistenciu prístupu k dostatočným zásobám potravín, vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti, k prírodným zdrojom a pitnej vode, pôde, zamestnaniu, možnostiam získať úver, prístup k informáciám, službám, infraštruktúre a právu ovplyvňovať politické dianie (voľne spracované podľa [4]). Všetky uvedené znaky a potreby sú dôležité na to, aby sociálne znevýhodnené skupiny získali vplyv na svoj vlastný rozvoj, rovnosť šancí a možnosť života v bezpečnom prostredí. V užšom zmysle je hlavným znakom chudoby priemerný príjem, ktorým sa kvantifikuje riziko chudoby. Analýzy ekonómov, sociológov a euroúradníkov potvrdili, že príčinou rastu chudoby je hlavne dlhodobá nezamestnanosť, v ktorej sa nachádza v priemere 10 % práceschopného obyvateľstva.

Členské štáty EÚ postupne implementujú sociálno-ekonomické problémy do viacerých významných dokumentov (Maastrichtská dohoda, Amsterdamská dohoda, Európsky pakt zamestnanosti, Lisabonská stratégia a ďalšie dokumenty). V rámci novej sociálnej politiky EÚ a rozvíjajúcej sa sociálnej ekonomiky sa predpokladá výraznejšie zapojenie heterogénnych subjektov všetkých troch sektorov národného hospodárstva do zvyšovania zamestnanosti a zamestnateľnosti, sociálnej inklúzie, celoeurópskej ponuky voľných pracovných miest a vzdelávacích možností, ako aj do rekvalifikácie a celoživotného vzdelávania, mobility pracovnej sily, pružných, čiastočných a iných podôb pracovného pomeru, odstraňovania rigidity trhu práce, dohody medzi zamestnávateľmi a odbormi, zvýšenie starostlivosti o rodinu a deti a podporu rovných príležitostí pre ženy a mužov. Z hľadiska vývojových a názorových trendov na nové chápanie úlohy štátu je celkom prirodzené, že v Nice (december 2000) bola prijatá *Európska sociálna agenda*, ktorá formulovala hlavné smery sociálnej politiky a ekonomiky.

Renesanciu pri riešení sociálno-ekonomických problémov súčasnosti zaznamenali myšlienky sociálnej ekonomiky, ktorá sa v praxi už dávno využívala na čiastočnú elimináciu chudoby, nezamestnanosti a sociálneho vylúčovania marginalizovaných skupín spoločnosti. Bola postavená viac na individuálnej či skupinovej solidarite a filantropii než na proporcionálne vyváženej individuálnej a kolektívnej zodpovednosti.

1. Súčasný stav vedeckého bádania a vymedzenia sociálnej ekonomiky

Sociálna ekonomika ako praktická činnosť má dlhú tradíciu a rôzne podoby, ale práve absencia jej teoretického vymedzenia a adekvátneho záujmu ekonomických a ostatných vied spôsobila, že zatiaľ neexistuje ucelený vedecký pohľad na jej teoretickú a aplikačnú funkciu. Vznikali a stále vznikajú rôzne „národné“

predstavy a mechanizmy modelovania cieľov a využívania základných princípov sociálnej politiky, osobitne sociálnej pomoci, v praxi.¹ Tým sa diferencovali aj pohľady na distribučnú a redistribučnú funkciu štátu v danej oblasti.

Určitá absencia vedeckého bádania podľa nášho názoru súvisí s viacerými navzájom pôsobiacimi faktormi, ktoré sú determinované :

- rôznorodosťou a vedeckou náročnosťou interdisciplinárnych vstupov a s tým súvisiacimi vedomosťami sociálno-ekonomického charakteru, ktoré obmedzujú a komplikujú výskum (ekonómia, sociológia, politológia, matematika, štatistika, prognostika a pod.);

- rozdielnym akceptovaním a interpretovaním hospodárskej a sociálnej politiky, systému rozdeľovania a prerozdeľovania verejných zdrojov zo strany verejnej politiky a ekonomiky;

- takmer permanentne prebiehajúcimi reformami sociálnych systémov národných ekonomík (na rôznych úrovniach) a dlhodobou absenciou ucelenej, všeobecne akceptovanej európskej sociálnej politiky;

- rozdielnym akceptovaním a interpretovaním sociálno-ekonomických procesov zo strany výskumníkov, najmä ekonómov, sociológov a politológov;

- ekonomickým rastom (globálnym, európskym a národným) a permanentným nedostatkom verejných financií a s tým súvisiacou krízou štátu blahobytu;

- neúnosným rastom globálnej sociálnej stratifikácie a s tým súvisiacim rastom chudoby a sociálnej exklúzie značnej časti populácie;

- slabou medializáciou pozitívnych efektov praktickej sociálnej ekonomiky;

- absenciou legislatívnej garancie praktickej sociálnej ekonomiky;

- skutočnosťou, že sociálna ekonomika, nie je ešte akceptovaná ako prierezo-
vávajúca (medziodborová) súčasť ekonomických a sociálnych vied.

Všeobecne na tieto a ďalšie faktory pôsobí politické prostredie spoločnosti a mobilizácia subjektov sociálnej ekonomiky. Zároveň pripomínáme, že takmer všetci tvorcovia doterajších definícií či charakteristík sociálnej ekonomiky (a ekonomie) nerozlišujú jej makro- a mikrozameranie, a tak vzájomne či súčasne kombinujú ich obsah a ciele, čo znemožňuje detailnejšie vymedzenie. To všetko predznačuje bohatosť a rozmanitosť skúmanej problematiky, ale zároveň komplikuje jej výskum vo vedeckej aj v praktickej rovine. Preto sa prioritne orientujeme na sociálnu ekonomiku s tým, že vychádzame zo známeho členenia, v ktorom ekonómia (teda aj sociálna ekonómia) predstavuje súbor teoreticko-metodologických platforiem ekonomických vied a ekonomika (teda aj sociálna ekonomika) ako veda skúma hospodárske javy a procesy, zvláštnosti vývoja hospodárskej

¹ Z historických skúseností uvedieme napríklad taliansky model výrobných družstiev, slovenský model potravných družstiev (Samuel Jurkovič) a neskôr výrobných družstiev invalidov, český model „kampeličiek“ a pod.

činnosti v určitom úseku či odvetví, teda reálne existujúcu oblasť spoločenského života, v ktorej sa vyrábajú a spotrebúvajú statky. Keďže teoretické základy samotnej sociálnej ekonómie absentujú a spoločenská prax predbieha teóriu, sústreďujeme sa na teoretické vymedzenie sociálnej ekonomiky, ktoré v konečnom dôsledku pomôže k rýchlejšiemu rozvoju sociálnej ekonómie ako samostatnej vednej disciplíny [12, s. 283; 19, s. 291].

Heuristický výskum dostupnej odbornej literatúry a iných relevantných dokumentov domácej a zahraničnej proveniencie poukazuje na skutočnosť, že rastie praktický a vedecký záujem o sociálnu oblasť. Prispievajú k tomu inštitúcie EÚ, ale aj praktická potreba riešenia negatívnych dôsledkov trhovej ekonomiky, najmä nezamestnanosti, chudoby a sociálnej exklúzie značnej časti obyvateľstva. To sú hlavné dôvody, prečo sa do výskumu prioritne zapájajú najmä ekonómovia a sociológovia.

Záujem o danú oblasť prejavili v USA v roku 1993, keď Harvard Business School založila Sociálnu podnikateľskú iniciatívu. Postupne sa k nej pridali Columbijska univerzita, Yaleská univerzita a ďalšie univerzity a nadácie, aby vytvorili a podporili programy pre sociálne podnikanie. Z ich vedeckých aktivít reprezentatívne uvádzame publikáciu amerického sociálneho ekonóma E. O'Boylu, ktorý v roku 1996 vydal dielo *Social Economics* [14]. Prezentuje tu dôsledky príkazovej ekonomiky, obnovu dysfunkčnej ekonomiky, hodnoty a východiská ako určitý návod pre sociálnu ekonomiku. Jedna z kontroverzných publikácií G. Beckera a K. Murphyho vyšla v roku 2000 tiež pod názvom *Sociálna ekonomika* (Social Economics) [1]. Autori v nej opisujú trhové správanie v sociálnom prostredí, rozširujú štandardnú užitočnú funkčnosť, ktorá klasicky zahŕňa tovary a služby, o prospešnosť funkcií sociálneho prostredia ovplyvňujúceho možnosti a správanie jedincov. Podľa autorov sú sociálne sily dôležité pre mnohé aspekty trhového správania, ale vychádzajú zo štandardného modelu, v ktorom ekonómovia predpokladajú, že ľudia sa rozhodujú na základe ich preferencií a pod tlakom ich rozpočtu, pričom preferencie a hodnoty nehrajú žiadnu rolu. Dielo ostro kritizovali ostatní vedci, ktorí veria, že ľudia robia rozhodnutia, resp. ich rozhodnutia sú podmienené sociálnymi a kultúrnymi vplyvmi [17].

Európska predstava o sociálnej ekonomike (v mnohých prípadoch sa však vymedzuje ako sociálna ekonómia) sa prvýkrát objavuje začiatkom 90. rokov minulého storočia v súvislosti s družstevným hnutím.² V roku 1990 v Impresa sociale začali skúmať nové podnikateľské zámery so sociálnym obsahom. Európski vedci skúmali podobné iniciatívy a v roku 1996 založili EMES (The Emergence of Socialenterprises in Europe) ako sieť pre štúdium vývoja sociálneho

² Popri iniciatívach francúzskej vlády napríklad Taliansky parlament v roku 1991 prijal zákon určujúci špeciálny status sociálnym družstvám a rámcový zákon o dobrovoľných službách.

podnikania v EÚ 15, s cieľom postupne vypracovať prístup k zjednodušeniu štúdia sociálneho podnikania. Významnou osobnosťou je jej prezident J. Defourny, ktorému sa pripisuje prvé definovanie sociálnej ekonomie (podľa nášho názoru sociálnej ekonomiky), a to prostredníctvom sociálneho podnikania. Defourny sociálnym podnikaním rozumie činnosť s primárne sociálnymi cieľmi, kde hospodárske prebytky sa prednostne znovu investujú do podnikania na rovnaký účel alebo do rozvoja miestnej komunity, na rozdiel od potreby maximalizovať zisk pre zainteresované skupiny či vlastníkov [5].

Po iniciatívach zo strany EÚ nasledoval proces formovania podobných národných vedeckovýskumných sietí. Spomedzi nich významné miesto zaujíma v roku 1974 založená HIVA (Hoger Institut Voor de Arbeid; Higher Institute For Labour Studies) v Leuvene, v roku 1997 organizácia VOSEC (Vlaams Overlig Sociale Economie; Flemish Platform Vor Social Economy), ako flámska platforma sociálnej ekonomie či ekonomie „sociálne pridanej hodnoty“, ktorá v súčasnosti zastrešuje 130 organizácií sociálnej ekonomiky a podnikania. V Belgicku tiež pôsobia DIESIS (European and International Research and Development Service for the Social Economy and the Co-operatives), ako európska a medzinárodná organizácia CECOP (The European Confederation of Workers' Co-operatives, Social Co-operatives and Social and Participative Enterprises) pre výskum, rozvoj a spoluprácu v sociálnej ekonomike, ďalej Belgická federácia sociálnej ekonomiky a družstiev FBESC (Fédération Belgie de l'Economie Sociale et Coopératives) a Vzájomné valonské a bruselské alternatívy (Solidarités des Alternatives Wallonnes et Bruxelloises). Podľa belgických sociálnych ekonómov a výsledkov slovensko-flámskeho výskumu „sociálna ekonomika pozostáva z rôznych organizácií a iniciatív, ktorých ciele sú zamerané na tvorbu pridanej sociálnej hodnoty“ [13].

Vo Francúzsku na národnej úrovni pôsobí CEGES (Conseil des Entreprises, Employeurs et Groupements de l'Economie Sociale) a na regionálnej úrovni Regionálne komory sociálnej ekonomiky CRES (Chambres régionales d'économie sociale). Podľa nich pojem *sociálna ekonomika* zahŕňa rozličné ekonomické aktivity, ktoré nie sú ani kapitalistickým podnikaním, pretože ich cieľom nie je dosahovanie zisku, hoci tieto aktivity môžu v niektorých prípadoch na určitom trhu konkurovať kapitalistickým podnikom, ani štátnym podnikaním, pretože závisia od súkromného sektora, aj keď akceptujú ciele verejného sektora. Významne v tejto oblasti pôsobí J. L. Laville [10], ktorý obhajuje názov *solidárna ekonomika*. Podobne uvažuje aj S. Caillatová, keď uvádza, že sociálna ekonomika je v skutočnosti svojou podstatou riadená solidarita ako jeden z najlepších nástrojov boja proti nezamestnanosti v Európe. Podľa nej ide o aktívne sa rozvíjajúcu

oblasť a záujem potvrdzuje aj explózia možností štúdia sociálnej ekonomiky vo Francúzsku [3, s. 101].

Talianka predstava sociálnej ekonomiky je historicky spätá s rozvojom tretieho sektora, ale najmä so sociálnymi družstvami. Rozlišuje niekoľko typov sociálnych podnikov ako: Ipab (Verejné asistenčné a charitatívne inštitúcie pôsobiace prevažne v zdravotníctve), cirkevné inštitúcie, národné odborové zväzy, asociácie, nadácie, organizácie dobrovoľných služieb, sociálne družstvá. Talianke definovanie obsahu sociálnej ekonomiky je podľa nášho názoru pomerne výstižné, keď uvádza, že „...jej cieľom je uplatňovať všeobecný záujem spoločnosti pri podpore a sociálnej integrácii obyvateľov a ochrane všeobecných záujmov takým spôsobom, ako to je typické a vlastné pre verejnú správu alebo pre subjekty, ktoré sú na ňu napojené v rámci funkčných a finančných vzťahov“ [6, s. 102].

Vo Veľkej Británii v roku 2002 vláda založila Koalíciu pre sociálne podnikanie a Sociálny podnikateľský zväz s cieľom propagovať cestu sociálneho podnikania. Následne navrhli svoju vlastnú definíciu sociálneho podnikania a zhotovili počiatočný zoznam sociálnych podnikov. Waleská Stratégia pre sociálne podniky (2005) sa zaoberá otázkami podpory, rozvoja a udržiavania sociálnych podnikov a sociálnu ekonomiku (podľa nich sociálnu ekonómiu) definuje takto: „Sociálna ekonómia je širší koncept a zahŕňa veľa rôznych organizácií, ktoré pôsobia mimo súkromného i verejného sektora. Patria sem dobrovoľnícke organizácie, komunitné skupiny, svojpomocné skupiny, komunitné družstvá a podniky, náboženské organizácie a iné neziskové distribučné organizácie, ktoré prinášajú prospech komunitám a občanom Walesu“ [8, s. 102].

Rozvojom sociálnej ekonomiky sa zaoberajú aj vedci a odborníci z bývalých centrálnych riadených ekonomík. Najaktívnejší v oblasti výskumu sú v Poľsku a Česku. A. V. Pestoff, v poľskom Krakove na medzinárodnej konferencii, zameranej na modernizáciu verejnej ekonomiky a sociálnych systémov, predznačil určitú orientáciu aj na sociálnu ekonomiku, keď (1995), hovoril o „občianskom samosprávnom mix sektore“ a zdôraznil občiansky a demokratický aspekt roly subjektov v rámci participácie štátneho a neštátneho verejného záujmu. Ďalší autori, B. Roelants a C. S. Bajová [16, s. 48], „sociálnou ekonomikou rozumejú organizácie, ktoré sú aktérmi činnými vo všetkých sektoroch a sú špecifické svojimi cieľmi a odlišnou formou podnikania“.

Cieľom väčšiny doterajších výskumov sociálnej ekonomiky (vzácné aj sociálnej ekonómie) je objasniť a obohatiť koncepty tretieho (neziskového) sektora, ako hlavného subjektu sociálnej ekonomiky, ale aj špecifikovať heterogenitu jej ďalších subjektov. Spoločne sú sústredené do CMAF (Cooperatives, Mutual Societies, Associations and Foundations). Európska únia zároveň založila výbor

CEP-CMAF, ktorý združuje všetky typy, organizácie a subjekty sociálnej ekonomiky v Európe. Predstavitelia výboru za špecifiká sociálnej ekonomiky a subjektov v nej pôsobiacich považujú skutočnosť, že „ich činnosť a úspešnosť nemôže byť meraná výhradne meradlom ekonomickej výkonnosti, hoci je táto výkonnosť k dosiahnutiu cieľov nevyhnutná, ale musí byť posudzovaná prínosom v podmienkach solidarity (prípadne zamestnanosti), sociálnej súdržnosti a teritoriálnych väzieb, prípadne rozvoja regiónu“ [8, s. 50]. Európska sieť miest a regiónov sociálnej ekonomiky REVES (European Network of Cities and Regions for the Social Economy) hovorí, že „sociálna ekonomika je tvorená od štátu nezávislými organizáciami a podnikmi, ktoré produkujú statky, služby obchodného i neobchodného charakteru so sociálnym cieľom, ďalej podnikmi, ktoré uplatňujú demokratickú účasť svojich členov a zamestnancov, podnikmi sledujúcimi ciele solidarity a všeobecného záujmu a ktoré nerozdeľujú svoj zisk medzi podielnikov (akcionárov)“ [21]. Súhlasíme s názorom, že sociálna ekonomika je orientovaná predovšetkým na potreby, nie je riadená výlučne na vytvorenie zisku. Štyri jej oblasti rozvoja tvoria: sociálne, demokratické a participatívne podnikanie, zamestnanosť, miestny rozvoj a vzájomná sociálna ochrana.

Sociálnu ekonomiku definovali aj účastníci druhého medzinárodného stretnutia ku globalizácii a solidarite (Québec 2001) nasledovne: “Sociálna a solidárna ekonomika zahŕňa ekonomické iniciatívy so sociálnym cieľom, ktoré participujú na budovaní nového spôsobu života a myslenia prostredníctvom tisícov projektov v severných i južných krajinách sveta... Solidarita v ekonomike spočíva v úmysle – súčasne ekonomickom, politickom i sociálnom vytvárať novú formu politiky, budovať medziľudské vzťahy na základe konsenzu a správať sa občiansky.“ [14, s. 32] Významný posun v oblasti pracovného vymedzenia či definovania sociálnej ekonomiky zaznamenala medzinárodná konferencia v Prahe (2002), kde jej účastníci podpísali *Pražskú deklaráciu k sociálnej ekonomii*, v ktorej definovali spoločnú úlohu subjektov sociálnej ekonomiky v rámci miestnych partnerstiev a navrhli stratégie rozvoja na všetkých úrovniach.

Zo stručnej analýzy pohľadov na sociálnu ekonomiku vyplýva, že je možné nájsť mnoho iniciatív, vedeckých ekonomických a iných interdisciplinárnych smerov, ktoré dokazujú snahu vnášať „sociálno“ do ekonomickej teórie a že táto snaha sprevádza jej vývoj už od prvopočiatkov až do súčasnosti. Za všetkých uvediem A. Sena, nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu (1998), ktorý pojednáva o etike v ekonomických vedách.

Na základe dlhoročného výskumu, ale aj našich skúseností z dobrovoľníckej a manažérskej práce v sociálnej oblasti, ponúkame nasledovnú charakteristiku sociálnej ekonomiky, v ktorom chceme prispieť k jej teoretickému etablovaniu. Sociálnu ekonomiku vymedzujeme v dvoch rovinách:

1. Na teoretickej úrovni je *sociálna ekonomika interdisciplinárna vedná disciplína, ktorá skúma správanie sociálnych subjektov, predvída sociálno-ekonomické podmienky alternatívnej realizácie verejného záujmu s cieľom spoločensky začleňovať znevýhodnené či dlhodobo exkludované skupiny*. Zároveň predstavuje sústavu sociálno-ekonomických cieľov, nástrojov a organizačno-právnych opatrení, ktoré smerujú k objektívnemu zmierňovaniu sociálnych rozdielov medzi jednotlivcami, skupinami ľudí a medzi regiónmi, rieši realizáciu sociálnej inklúzie rôzne znevýhodnených jednotlivcov do väčšinového spôsobu života spoločnosti a vytváranie podmienok na pravidelný príjem, najmä tvorbou nových pracovných príležitostí a rast kvality života.

2. Na praktickej úrovni *sociálnu ekonomiku tvoria rôzne typy sociálnych subjektov organizačne nezávislých od verejnej správy, i keď tie sú pri produkcii tovarov a služieb podporované z verejných zdrojov, pretože prioritizujú sociálne ciele: prácu pred kapitálom, verejný záujem pred ziskom, demokratickú participáciu bez ohľadu na majetkový podiel v podniku, prípadný zisk podielovo reinvestujú na sociálne a rozvojové účely*.

Sociálna ekonomika reaguje na rôzne negatívne dôsledky pôsobenia súkromného a politického trhu (verejného sektora), ktoré v konečnom dôsledku spôsobuje ľudský faktor.

Na základe nášho vymedzenia sociálnej ekonomiky potom vnímame *sociálnu ekonomiu ako medziodborovú vednú disciplínu, ktorá sa zaoberá sociálnou stratifikáciou spoločnosti a prostredníctvom sociálnej ekonomiky anticipuje a realizuje spoločensky akceptovanú mieru sociálnej spravodlivosti, sociálnej inklúzie a blahobytu jednotlivca v záujme zvyšovania kvality života*. Kauzálne vzťahy medzi sociálnou ekonomikou a sociálnou ekonomikou sú zrejmé a porovnateľné so vzťahmi iných, napríklad odvetvových ekonomík a ekonomíí.

2. Ciele a predmet sociálnej ekonomiky

Ciele sociálnej ekonomiky sa orientujú na znižovanie sociálnej exklúzie značnej časti obyvateľstva, ktoré z rôznych príčin (objektívnych aj subjektívnych) nie je schopné konkurovať na klasickom trhu práce, dostáva sa do rizika chudoby, alebo je už chudobné, alebo inak sociálne exkludované. Preto sa v modernej spoločnosti prostredníctvom novej sociálnej politiky, sociálnej ekonomiky a ich cieľov majú prednostne riešiť závislosti jednotlivca/zamestnanca, za ktoré väčšinou nemôže. Prioritne sem zaraďujeme prirodzenú závislosť (detstvo, produktívny vek, staroba), fyzickú a psychickú závislosť (choroba, neschopnosť produkovať) a spoločensky determinovanú závislosť (nezamestnanosť, potreba vzdelania, mobilita, chudoba, exklúzia).

V uvedených dimenziách sú orientované aj ciele sociálnej ekonomiky. Podľa nášho názoru *hlavným cieľom* sociálnej ekonomiky je znižovanie chudoby a sociálnej enklúzie formou začleňovania znevýhodnených či dlhodobo exkludovaných skupín do spoločnosti prostredníctvom zvyšovania ich zamestnanosti, zamestnateľnosti, efektívneho poskytovania verejných, najmä sociálnych služieb. Osobitosťou sociálnej ekonomiky je, že *maximalizácia zisku (súkromný profit) nie je prioritou jej hlavného cieľa*. Vychádza sa z toho, že pri produkcii tovarov a služieb sú ľudia nielen účastníkmi výroby a produkcie verejných služieb (ako pracovná sila), ale aj konečnými spotrebiteľmi, a preto sa pozornosť kladie na kvalitu a udržateľnosť práce, pracovné a životné podmienky, rozvoj ľudského a sociálneho kapitálu a sociálnu komunikáciu. To ale neznamená, že iniciatívy sociálnej ekonomiky nemôžu sekundárne smerovať aj k ekonomickému zisku. Ten je však podielovo reinvestovaný do ďalšieho rozvoja cieľov sociálnej ekonomiky. Domnievame sa, že ďalším významným cieľom je, že sociálna ekonomika prostredníctvom dobrovoľníctva, filantropie, darcovstva a pod. orientuje *náklady obetovaných príležitostí* (alternatívne náklady) v prospech tých, ktorí sú na pomoc odkázaní. Cieľom sociálnej ekonomiky je aj *hľadanie nástrojov a prostriedkov na riešenie sociálnej vylúčenosti znevýhodnených skupín* spoločnosti. Reaguje tým na sociálne nerovnosti, ktoré medzi ľuďmi a regiónmi vytvára trhová ekonomika, založená na slobodnom podnikaní s cieľom zisku, pretože v dlhšom časovom období vzniká riziko priestorovej koncentrácie znevýhodnených jednotlivcov, skupín a domácností, čo v konečnom dôsledku produkuje riziko situačnej a generačnej chudoby. Ciele sociálnej ekonomiky spočívajú aj vo *formulovaní ekonomických a legislatívnych podmienok* tak, aby slúžili spoločnému záujmu, resp. aby zabezpečili všeobecný záujem v intenciách udržania a rozvoja kvality života, znižovania rizika chudoby a sociálnej exklúzie marginalizovaných skupín spoločnosti. Vytvárajú tým určitý synergický efekt v oblasti tvorby ďalších nových predpokladov rozvoja sociálnej ekonomiky v zmenených sociálnych podmienkach spoločnosti. Zároveň sa jej ciele zameriavajú na *tvorbu pridanej sociálnej hodnoty*. Sociálna ekonomika predpokladá, že *zisk a pridaná sociálna hodnota sú len prostriedkom ďalšieho rozvoja sociálnych cieľov jednotlivcov a spoločnosti v záujme udržania a rozvíjania životnej úrovne a kvality života*. V neposlednom rade sociálna ekonomika prostredníctvom svojich cieľov *formuje podmienky pre pluralizmus, participáciu, demokraciu, občianstvo, solidaritu a subsidiaritu*. Dokazuje, že tieto prvky sú kompatibilné s ekonomickou konkurencieschopnosťou a zodpovedajú aj prioritám a strategickým cieľom sociálnej politiky Európskej únie, ktorými sú sociálna súdržnosť, plná zamestnanosť, boj proti chudobe a vylúčeniu zo spoločnosti, participačná demokracia, lepšie riadenie (care management, manažment sociálneho podnikania a pod.) a trvalo udržateľný rozvoj.

Účelom sociálnej ekonomiky nie je teda výhradne ekonomická výkonnosť jej subjektov, aj keď je na dosahovanie ich cieľov nevyhnutná, ale hlavne prínos v podmienkach solidarity a súdržnosti. To znamená, že sa akceptuje nadradenosť sociálneho cieľa nad kapitálom (sociálny profit nad súkromným profitom), kombinácia vzájomnej a verejnej prospešnosti, využitie prípadného zisku na ďalší rozvoj a napĺňanie budúcich sociálnych cieľov a trvalo udržateľný rast.

Ciele sociálnej ekonomiky predznačujú aj obsah *predmetu* sociálnej ekonomiky a naopak. Zatiaľ sme v odbornej literatúre nenašli jeho vymedzenie, a preto sa ho pre sociálnu ekonomiku ako perspektívnu interdisciplinárnu vedu pokúsime vymedziť vo dvoch rovinách:

a) v rovine vedeckého bádania – predmetom sociálnej ekonomiky je výskum a anticipovanie sociálno-ekonomických príčin vzniku nezamestnanosti, chudoby a sociálnej exklúzie, hľadanie alternatívnych podmienok, nástrojov a metód ich znižovania a odstraňovania tak, aby sa v trhovom prostredí uplatňoval princíp sociálnej spravodlivosti a nediskriminácie;

b) v rovine implementácie výsledkov – predmetom sociálnej ekonomiky je rozvoj a udržateľnosť kvality života, zamestnanosti, zamestnateľnosti a vzdelávania marginalizovaných skupín spoločnosti pri trvalo udržateľnom rozvoji; predmetom praktickej sociálnej ekonomiky je sociálne podnikanie, v ktorom pôsobia jej subjekty.

3. Objekt a subjekt sociálnej ekonomiky

Pri charakterizovaní terminologických pojmov *objekt* a *subjekt* sociálnej ekonomiky nadväzujeme na ich identifikáciu v sociálnej politike, keďže sociálna ekonomika participuje na realizácii základných cieľov sociálnej politiky, a preto sú porovnateľné, niekedy totožné. Podľa T. Paulíka [15, s. 73] „objektom sociálnej politiky sú obyvatelia daného štátu, resp. zoskupenia štátov, ale aj špecifické skupiny obyvateľov či jednotlivcov, ku ktorým smerujú opatrenia sociálnej politiky zo strany príslušných subjektov“. Na základe uvedeného charakterizujeme objekt sociálnej ekonomiky takto: *objektom* sociálnej ekonomiky sú z rôznych dôvodov znevýhodnení jednotlivci a marginalizované skupiny v danom sociálno-ekonomickom systéme, ktorým sú orientované opatrenia sociálnej ekonomiky.

Analogicky, podľa subjektov sociálnej politiky, môžeme vymedziť subjekty sociálnej ekonomiky s tým, že práve štát³ ako hlavný subjekt sociálnej politiky stráca v sociálnej ekonomike svoju dominanciu, ba naopak, sám vytvára priestor

³ Popri štáte významnými subjektmi sociálnej politiky sú územné samosprávy, právnické a fyzické osoby.

pre heterogenitu poskytovateľov verejných služieb a služieb zamestnanosti v záujme riešenia sociálnych dôsledkov trhového prostredia. Preto sociálna ekonomika formuluje alternatívne modely pre sociálne podnikanie, ktoré predstavujú novú podnikateľskú filozofiu, nové mechanizmy správania (priorita sociálneho zisku pred súkromným ziskom) a aj nové subjekty. Aby sme mohli identifikovať subjekty sociálnej ekonomiky, je potrebné stručne charakterizovať sociálne podnikanie ako priestor, kde tieto subjekty pôsobia.⁴ Sociálnemu podnikaniu sa venujú viacerí autori. My sme vychádzali zo základnej definície J. Defournyho [5], podľa ktorého „sociálne podnikanie je činnosť s primárne sociálnymi cieľmi, kde hospodárske prebytky sú prednostne znovu investované do podnikania na rovnaký účel, alebo do rozvoja miestnej komunity, na rozdiel od potreby maximalizovať zisk pre zainteresované skupiny či vlastníkov“. Následne sme formulovali vlastnú charakteristiku: sociálne podnikanie je osobitný druh podnikania, ktorý je založený prevažne na neziskovom princípe netrhových, alebo polotrhových vzťahov pluralitných poskytovateľov, ktorí pôsobia v oblasti verejného záujmu [9].

Základným subjektom sociálnej ekonomiky je *sociálny podnik*. Podľa nás sociálny podnik⁵ je taký podnikateľský subjekt, ktorý pôsobí v konkurenčnom prostredí trhu tovarov a služieb, prioritne zamestnáva zdravotne alebo inak sociálne znevýhodnené osoby, jeho cieľom nie je maximalizácia zisku, ale kultúra dávania (pridaná sociálna hodnota) a spoločenské začleňovanie svojich zamestnancov. Prípadné zisky podielovo reinvestuje do rozvoja svojich hlavných sociálnych cieľov. Patria sem: podniky pôsobiace v oblasti zvyšovania vzdelanosti, poradenstva, zamestnanosti a zamestnateľnosti dlhodobo nezamestnaných (tzv. zácvičný sociálny podnik, kde sa zamestnanci pripravujú na klasický trh práce), sociálne a výrobné družstvá, chránené dielne, organizácie a zariadenia verejných, najmä sociálnych a zdravotníckych služieb, neziskové a charitatívne organizácie poskytujúce verejnoprospešné činnosti.

Ďalším subjektom sociálnej ekonomiky sú *územné samosprávy*. Tie v záujme regionálneho a lokálneho rozvoja, rastu zamestnanosti, kvality života, znižovania chudoby a sociálnej exklúzie môžu sociálnej ekonomike a sociálnemu podnikaniu vytvárať ekonomické podmienky, rozvíjať partnerstvá sociálnej ekonomiky, zakladať rôzne typy sociálnych podnikov a koordinovať činnosť ostatných subjektov sociálnej ekonomiky na svojom území. Špecifickým subjektom sociálnej ekonomiky je *štátna správa*. Ako národný garant, koordinátor a finančný participant rie-

⁴ Sociálnemu podnikaniu sa na EF UMB v Banskej Bystrici dlhodobo venujeme formou vedeckých výskumov a od roku 2003 aj každoročným organizovaním medzinárodných vedeckých konferencií s názvom *Determinanty sociálneho rozvoja – sociálne podnikanie*.

⁵ Zatiaľ nie je známa ucelená definícia sociálneho podniku, hoci existuje mnoho rôznych charakteristík uplatňujúcich rozličné spôsoby jeho identifikácie.

šenia sociálnej spravodlivosti, rovnosti, sociálnej vylúčenosti a zamestnateľnosti znevýhodnených skupín podporuje rozvoj alternatívnych modelov sociálnej ekonomiky, sociálneho podnikania a sociálnych podnikov všetkými subjektmi sociálnej ekonomiky vrátane seba. Rôzne typy sociálnych podnikov môžu vytvárať aj právnické a fyzické osoby (spoločnosti s ručením obmedzeným akciové spoločnosti a pod., samostatne zárobkovo činné osoby – SZČO), a to za predpokladu, že rešpektujú princípy sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. V praxi už existujú rôzne typy a vzájomné kombinácie spolupráce medzi nami prezentovanými základnými subjektmi sociálnej ekonomiky. Pritom nie je podmienkou, že môžu kooperovať len subjekty neziskového charakteru, ba naopak, podporuje sa trojsektorový prístup.⁶

Spoločným znakom sociálnej ekonomiky a jej subjektov je, že akcentujú viac spoločenský než ekonomický dopad, teda či prostredníctvom ich činností je možné opätovne nadviazať kontakt s osobami a so skupinami, ktoré sa dostali mimo spoločnosti a ekonomiky, či sa im poskytuje odmena za prácu, zlepšujú sa ich schopnosti a motivácia k aktívnej činnosti, ktorá im dáva šancu získať trvalý príjem. Ich ekonomické a spoločenské začlenenie, resp. znovuzачlenenie vedie k osobnej sebaakceptácii, zvyšovaniu kvality života a v konečnom dôsledku k celkovej prosperite spoločnosti.

4. Princípy, zásady a vedecké metódy výskumu sociálnej ekonomiky

Základnými *princípami* sociálnej ekonomiky sú *solidarita a subsidiarita*, ktoré majú napomáhať vyrovnávanie rozdielov tak medzi rôznymi skupinami obyvateľstva, ako aj medzi regiónmi. Ďalej sa využívajú všeobecné princípy sociálnej politiky ako: *princíp participácie, komplexnosti, adekvátnosti, uniformity (rovnosti), univerzality (všeobecnosti)* a iné. Pri napĺňaní cieľov sociálnej ekonomiky sa uplatňujú špecifické princípy:

- *Priorita práce nad kapitálom (sociálny kapitál verus súkromný kapitál)*. Zisk a pridaná hodnota sú prostriedkom ďalšieho rozvoja sociálnych cieľov. Distribúcia alebo uchovávanie zisku sú z toho dôvodu limitované.

- *Demokratické rozhodovanie*. Všetci účastníci sú zainteresovaní a majú možnosť participovať na politike sociálneho podniku a manažmentu. To sa dosahuje širokým sprístupnením informácií o cieľoch, financiách a opatreniach pro-

⁶ V Banskej Bystrici bolo v júli 2007 založené *Prvé partnerstvo sociálnej ekonomiky (PPSE)* na Slovensku, ktorého zakladateľmi sú UMB v Banskej Bystrici, mesto Banská Bystrica a štyri neziskové organizácie poskytujúce verejnoprospešné činnosti. Na EF UMB sa v roku 2008 pripravuje založenie centra vedeckého výskumu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania.

stredníctvom vytvorenia konzultačných štruktúr, osobnej a pracovnej asistencie, ktoré minimalizujú rozdiely vo vedomostiach a zručnostiach.

- *Sociálna podpora*. Realizuje sa prostredníctvom dialógu, tvorby sociálnych sietí a partnerstiev spolupráce medzi verejnou správou (štátnou správou a samosprávami) a ostatnými subjektmi sociálnej ekonomiky.

- *Primeraná finančná participácia verejných zdrojov* (štátny rozpočet, municipálne rozpočty) na krytie špecifických cieľov sociálneho podnikania sociálnych subjektov. Kompenzuje sa tým nízka efektívnosť niektorých zamestnancov či produkcia verejnoprospešných služieb. V konečnom dôsledku sú prídavkom k finančnému zisku týchto zamestnancov, a nie zamestnávateľov, alebo zvyšujú kvalitu života tým, ktorým sú tovary, polotržové či netrhové služby poskytované.

- *Transparentnosť*. Je nevyhnutná vzhľadom na všeobecné opatrenia, financovanie a vzťahy.

- *Verejná kontrola* verejných zdrojov poskytnutých sociálnym podnikom.

- *Kvalita a udržateľnosť zamestnania*. Ide o zdôrazňovanie tvorby a udržania si zamestnania vzhľadom na rizikové skupiny trhu práce. Aktívna práca a vzdelávanie sa chápu ako prostriedok na eliminovanie diskriminácie znevýhodnených skupín s malými, resp. žiadnymi pracovnými skúsenosťami.

- *Kvalita vonkajších a vnútorných vzťahov*. V externých vzťahoch s dodávateľmi, so zákazníkmi, spotrebiteľmi, subdodávateľmi a s inými subjektmi (výrobnobochodných a konkurenčných vzťahoch) je cieľom vytvoriť partnerstvo a situácie, keď náklady a výnosy sú rovnomerne rozdelené v atmosfére rovnosti a transparentnosti. Vo vnútorných (interných, podnikových, prevádzkových) vzťahoch sa pozornosť zameriava na vytvorenie možností na osobný rast, nediskrimináciu a limitujúce rozdiely v zamestnávaní.

- *Pracovná ochrana*. Výrobný, resp. službotvorný proces je zameraný na zamestnancov, spotrebiteľov, ochranu pracovného prostredia, produktov a životného prostredia.

K ďalším špecifickým princípom sociálnej ekonomiky, ktoré sa uplatňujú v sociálnom podnikaní, patria: *princíp heterogenity subjektov podnikania, verejnoprospešnosti, optimalizácie viaczdrojového financovania, neziskovosti, sociálnej garancie, adresnosti*.

Z metodologického hľadiska je dôležité vymedziť aj *základné zásady*, ktoré sa uplatňujú v sociálnej ekonomike. Patria sem zásady: *nevylučiteľnosti, rovnosti príležitostí, obligátnosti, všestrannosti ponuky, primeranosti* a ďalšie.

K rozvoju sociálnej ekonomiky ako vedy patria aj *vedecké metódy výskumu*. Sociálna ekonomika môže využívať všetky súbory metodologických postupov

a prístupov spoločenských vied vo vedeckom bádaní. Publikácií, ktoré sa predmetnou problematikou zaoberajú, je pomerne veľa.⁷

Za významné metodologické riziko pri vedeckom výskume sociálnej ekonomiky považujeme to (okrem metodologických úskalí, ktoré sú známe v ekonomických vedách), že sociálna ekonomika a priori pracuje s vedeckými kategóriami, ktoré nie sú jednoznačne definované, ba sú do nich zakomponované protichodné, konkávne prvky a spôsoby chápania. Patria sem napríklad kategórie blahobyt, sociálna spravodlivosť, sociálna sféra, sociálny kapitál, chudoba, zamestnanosť, spoločenský konsenzus, verejná voľba, verejný záujem, dokonca aj sociálna ekonomika. Ich charakterizovanie a akceptácia závisia od mnohých faktorov, predovšetkým od uplatňovania sociálno-ekonomických a politických typov a modelov spoločnosti a samotného vedeckého prístupu autorov. K rozvoju sociálnej ekonomiky zo skupiny vedeckých metód vyberáme: teoretické všeobecné a kvantitatívne metódy skúmania; empirické metódy skúmania; elimináciu metodologických úskalí vo výskume sociálnej ekonomiky; objektivizáciu vedeckých kategórií využívaných v sociálnej ekonomike.

Záver

Značná časť liberálnych ekonómov zastáva názor, že rozhodujúcim cieľom každej spoločnosti je zabezpečenie plynulého a efektívneho ekonomického rozvoja a sekundárnym cieľom, pokiaľ ide o preferencie v rozhodovaní, rozdeľovaní spoločenských zdrojov, formovaní oficiálnej mienky a pod., je sociálna sféra a sociálny rozvoj.

Opačné poradie rozhodujúcich cieľov spoločnosti uprednostňujú sociálni ekonómovia, ale aj inštitúcie a predstavitelia Európskej únie, ktorí rozvíjajú koncept sociálnej ekonomiky. Reagujú tak na narastajúcu nezamestnanosť, chudobu a sociálnu vylúčenosť značnej časti populácie a na schopnosť organizácií a subjektov sociálnej ekonomiky zásadne riešiť vznikajúce nedokonalosti trhu. Hlavným cieľom je, aby sociálna ekonomika bola nielen objektom, ale aj aktívnym subjektom sociálneho rozvoja spoločnosti. Jej úloha je v podpore spravodlivého fungovania trhu, najmä trhu práce, výkonnosti ekonomiky a rozvoja ľudského a sociálneho kapitálu marginalizovaných jednotlivcov a skupín.

Pred vedeckou a odbornou komunitou sa vynára otázka rozvoja sociálnej ekonomiky ako interdisciplinárnej vedy, s cieľom posilniť výskum a kvantifikáciu reálnych možností riešenia sociálnej spravodlivosti v trhovom prostredí, aby sa mohli následne pripravovať reálne modely riešenia neakceptovateľnej sociálnej

⁷ Pripomíname aspoň prácu J. Benča [2] a J. Lisého a kol. [11].

nerovnosti, rastu chudoby a exklúzie. Našou ambíciou je podnietiť a podporiť vedecký výskum v danej oblasti aj tým, že sme sa prvýkrát pokúsili vymedziť niektoré základné prvky sociálnej ekonomiky. Súčasne predpokladáme aj rozvoj sociálnej ekonomie ako medziodborovej vednej disciplíny.

Literatúra

- [1] BECKER, G.S. – MURHY, K. M.: Social Economics: Market Behavior in a Social Environment. Cambridge, MA.: Belknap Press of Harvard University Press 2000.
- [2] BENČO, J.: Základy metodológie vedeckého výskumu. [Monografia.] Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta 1998. 112 s. ISBN 80-8055-116-2.
- [3] CAILLAT, S.: Solidaritou proti logike zisku. 2004 <<http://www.blisty.cz/>> (16. 7. 2004).
- [4] Caritas Europa: Report on Poverty in Europe. 2001 <<http://www.caritas-europa.org/>>.
- [5] DEFOURNY, J. 2004. Sociálne podnikanie. <<http://www.se2.szm/link-se/socialni-podnik.pdf/>>; <<http://www.emes.net/>>.
- [6] GATTOLIN, E.: Sociálna podnikateľská iniciatíva v Taliansku. In: Determinanty sociálneho rozvoja – sociálne podnikanie III. [Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie.] Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta 2005. s. 23 – 38. ISBN 80-8083-109-2.
- [7] HUNČOVÁ, M.: Sociálny štát a sociálna ekonomie v teorii a praxi. In: Sociálny štát a sociálna ekonomie – hrozba, prežitok alebo príležitosť? [Zborník z odborného seminára.] Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně 2003. s. 48 – 56. ISBN 80-7044-475-4.
- [8] KORIMOVÁ, G.: Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky. [Monografia.] Banská Bystrica: EF UMB 2007. 192 s. ISBN 978-80-8083-399-2.
- [9] KORIMOVÁ, G. – NICAISE, I.: Sociálne podnikanie na strednom Slovensku. [Záverečná správa projektu č. SLK/005/04.] Banská Bystrica: Katolícka univerzita Leveuen – EF UMB 2004.
- [10] LAVILLE, J. L. – NYSENS, M.: The Social Enterprise. Towards a Theoretical Socio-economic Approach. In: BORZAGA, C. and DEFOURNY, J. (eds): The Emergence of Social Enterprise. London and New York: Routledge 2001, s. 312 – 332 <www.ashgate.com/>.
- [11] LISÝ, J. a kol.: Ekonomía v novej ekonomike. Bratislava: Ekonomía 2005. 622 s. ISBN 80-8078-063-3.
- [12] Malá československá encyklopédia. II. Diel D – CH. Praha: Academia 1985.
- [13] MARASOVÁ, J.: Economie sociale. In: Súhrnná výskumná správa Mapovanie vzdelávacích trendov projektu EQUAL *Nové podnikateľské modely pre rozvoj sociálnej ekonomiky*. Banská Bystrica: EF UMB 2006 <<http://www.se2.se.sk/>>.
- [14] O'BOYLE, E.: Social Economics. London: Routledge 1996. ISBN 0415137217.
- [15] PAULÍK, T.: Hospodárska politika A. [Vysokoškolská učebnica.] Karviná: Obchodně podnikatelská fakulta SU Opava 1998. 73 s. ISBN 80-7248-014-6.
- [16] ROELANTS, B. – BAJOVÁ, C. S.: Rozšírenie sociálnej ekonomie. In: HUNČOVÁ, H. (ed.): Sociálny štát a sociálna ekonomie – hrozba, prežitok alebo príležitosť? [Zborník z odborného seminára.] Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně 2003. ISBN 80-7044-475-4.
- [17] SENA, A.: Etika a ekonomie. Příbram: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o. 2002. ISBN 80-7021-549-6.
- [18] STANEK, V. a kol.: Sociálna politika. Bratislava: Sprint 2002. 474 s. ISBN 80-88848-92-X.
- [19] Všeobecný encyklopedický slovník. M – R. Praha: OTTOVO nakladatelství CESTY 2002. ISBN 80-7181-708-2.
- [20] <<http://www.hvp.harvard.edu/>>.
- [21] <<http://www.revesnetwork.net/>>.